

ЕВАЛУАЦИЈА
ЕФЕКТА
ИНКЛУЗИВНОГ
ОБРАЗОВАЊА У
РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Београд 2020.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

**НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”**

Београд, 21. децембар 2020.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2020.

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”
ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 21. децембар 2020.

Издавач:

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)
11000 Београд, Високог Стевана 2
www.faspep.bg.ac.rs

За издавача:

Проф. др Снежана Николић, декан

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Бранка Јаблан

Уредници:

Доц. др Марија Анђелковић

Доц. др Ивана Сретеновић

Рецензенти:

Доц. др Слободан Банковић, Универзитет у Београду – Факултет за
специјалну едукацију и рехабилитацију

Доц. др Марија Јелић, Универзитет у Београду – Факултет за
специјалну едукацију и рехабилитацију

Дизајн насловне стране:

Зоран Јованковић

Компјутерска обрада текста:

Биљана Красић

Штампа омота и нарезивање ЦД

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)

Зборник радова биће публикован у електронском облику – ЦД

Тираж: 200

ISBN 978-86-6203-145-7

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 7.12.2020. године, Одлуком бр. 3/193 од 8.12.2020. године, усвојило је рецензије рукописа Зборника радова „ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”.

Зборник је настао као резултат Пројекта „ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ” чију реализацију је сопственим средствима подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Програмски одбор:

- Проф. др Александар Југовић
- Доц. др Милосав Адамовић
- Доц. др Ивана Арсенић
- Доц. др Мирјана Ђорђевић
- Доц. др Тамара Ковачевић
- Доц. др Татјана Ментус
- Доц. др Ксенија Станимиров

Организациони одбор:

- Доц. др Наташа Буха
- Доц. др Миа Шешум
- Асс. др Бојана Дрљан
- Асс. др Божидар Филиповић
- Асс. Вера Петровић
- Невена Јаковљевић, сарадник у настави
- Дуња Стекић, сарадник у настави

САДРЖАЈ

9 ПРЕДГОВОР

1. Опште теме

- 13 АНАЛИЗА УПОТРЕБЕ ПОЈМА 'ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАЊЕ' У ХХИ ВЕКУ
– АНАЛИЗА КЉУЧНИХ РЕЧИ У МЕЂУНАРОДНИМ ЧАСОПИСИМА
Божидар ФИЛИПОВИЋ, Ирена СТОЈКОВИЋ, Татјана МЕНТУС
- 21 ОДНОС РОДИТЕЉА ДЕЦЕ СА ОШТЕЋЕЊЕМ ВИДА И СТРУЧЊАКА У
ПРОЦЕСУ РАНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ
Валентина МАРТАЋ, Марија АНЂЕЛКОВИЋ, Весна ВУЧИНИЋ
- 29 УПОТРЕБА АУГМЕНТАТИВНЕ И АЛТЕРНАТИВНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ У
ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ
*Ивана АРСЕНИЋ, Надица ЈОВАНОВИЋ-СИМИЋ, Зорица ДАНИЧИЋ,
Бојана ДРЉАН, Невена ЈЕЧМЕНИЦА*

2. Инклузија деце са сметњама у развоју

- 41 АУДИТИВНО ПРОЦЕСИРАЊЕ КОД ВРТИЋКЕ ДЕЦЕ У ИНКЛУЗИВНОМ
ОКРУЖЕЊУ
*Ана РОКНИЋ, Александра ЂУРИЋ-ЗДРАВКОВИЋ,
Мирјана ЈАПУНЦА-МИЛИСАВЉЕВИЋ*
- 49 ОДНОС ПАЖЊЕ И ПОЛА КОД ДЕЦЕ МЛАЂЕГ ШКОЛСКОГ УЗРАСТА
Милица ГЛИГОРОВИЋ, Симонида МИЛОШЕВИЋ, Наташа БУХА
- 55 НАСТАВНИЧКА ПРОЦЕНА ТЕШКОЋА У ДОМЕНУ ПАЖЊЕ
КОД ДЕЦЕ МЛАЂЕГ ШКОЛСКОГ УЗРАСТА
Наташа БУХА, Симонида МИЛОШЕВИЋ, Милица ГЛИГОРОВИЋ
- 63 СТАВОВИ УЧИТЕЉА ПРЕМА ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ УЧЕНИКА С
ТЕШКОЋАМА У РАЗВОЈУ
*Мирјана ЈАПУНЦА-МИЛИСАВЉЕВИЋ, Александра ЂУРИЋ-ЗДРАВКОВИЋ,
Александра ПАВЛОВИЋ, Биљана МИЛАНОВИЋ-ДОБРОТА, Ана РОКНИЋ*
- 71 ПРЕПРЕКЕ У ИНКЛУЗИЈИ ГЛУВИХ И НАГЛУВИХ УЧЕНИКА
Љубица ИСАКОВИЋ, Миа ШЕШУМ, Марина РАДИЋ-ШЕСТИЋ
- 83 СОЦИЈАЛНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ И ШКОЛСКИ УСПЕХ ГЛУВИХ И НАГЛУВИХ
УЧЕНИКА ВИШИХ РАЗРЕДА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ
Весна РАДОВАНОВИЋ, Јасмина КОВАЧЕВИЋ, Ана ДРОБАЦ
- 93 ПРОБЛЕМИ ПРИМЕНЕ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА ДЕЦЕ СА
СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
*Живана ЦУКИЋ, Јована ПАВЛОВИЋ, Невена ЈАКОВЉЕВИЋ,
Кристина ИВАНОВИЋ*

АНАЛИЗА УПОТРЕБЕ ПОЈМА ‘ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАЊЕ’ У ХХІ ВЕКУ – АНАЛИЗА КЉУЧНИХ РЕЧИ У МЕЂУНАРОДНИМ ЧАСОПИСИМА

Божидар ФИЛИПОВИЋ, Ирена СТОЈКОВИЋ, Татјана МЕНТУС

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију,
Београд

Апстракт

За одређено поље истраживања сваки значајан појам има своју историју, контексте употребе и позицију у односу спрам других релевантних термина. У раду желимо да истражимо употребу појма ‘инклузивно образовање’ у научној периодици. Наша анализа је ограничена на употребу ове синтагме у оквиру кључних речи. Узорак чине чланци објављени на енглеском језику у периоду од 2001. до 2020. године. Конкретно, њих укупно 1784. Сви подаци су преузети из Scopus базе. Анализа података је обављена уз помоћ програма VOSviewer који омогућава визуелну анализу и приказ података. Основна метода којом смо се користили у анализи података је коинциденција кључних речи дефинисаних од стране аутора (author keyword co-occurrence). Резултати показују да се у истраживањима инклузивном образовању преваходно приступа са два становишта – са макро становишта који се односи на образовну политику и са микро становишта које се, пре свега, односи на улогу наставника.

Кључне речи: инклузивно образовање, кључне речи, сциентометрија, VOSviewer, Scopus

УВОД

Током последње три деценије, у нашој земљи, као и у већини других земаља широм света, промене закона у области образовања крећу се у правцу подржавања инклузивног образовања деце са сметњама у развоју. Инклузивно образовање дефинише се на различите начине, у зависности од теоријских становишта аутора и друштвено-културних чинилаца. Јаблан и сарадници (Јаблан, Станимировић, Максимовић и Грбовић, 2014) указују на

то да у литератури преовлађују одређења према којима инклузивно образовање јесте вид образовања у коме деца ометена у развоју и деца типичног развоја заједнички учествују у програмским садржајима и активностима, уз обезбеђивање подршке ученицима и наставницима у том процесу. Остваривање инклузивног образовања, како код нас тако и у другим земљама, наилази на тешкоће (Black-Hawkins, 2017) у чијем савладавању значајну улогу могу имати теоријско-емпиријска истраживања овог процеса. У складу са тим,

велики број истраживања, са различитих теоријских и методолошких становишта, посвећен је истраживању инклузивног образовања.

Циљ овог рада је да утврдимо приступе истраживању инклузивног образовања користећи метод коинциденције кључних речи.

МЕТОДОЛОГИЈА

У методолошком погледу овакав приступ има одређена ограничења и мањкавости. Кључне речи у научним радовима би требало да представљају адекватну и ваљану *репрезентацију* њихових садржаја. За такав исход није одговоран искључиво аутор научног рада, већ и рецензенти, па на крају и сам уредник. Међутим, без обзира на све инстанце које један рад пролази у процесу објављивања, не може се са сигурношћу тврдити да кључне речи увек испуњавају задати циљ. Неадекватан избор кључних речи у нашем случају представља методолошко ограничење анализе, јер не изражава релевантне и најзначајније тачке садржаја једног рада, односно научне периодике. Проблем у овом погледу представљају и радови (присутни у Scopus бази података) који немају кључне речи, што значи да су самим тим искључени из наше анализе¹. Овом проблему треба придодати и различит број кључних речи који се налази у сваком појединачном раду. У том погледу наша анализа мора на исти начин третирати радове који, на пример, имају три и седам кључних речи. Разлика у броју кључних речи значи истовремену разлику у *густини* описа садржаја рада. Треба рећи да наш узорак не обухвата радове у којима

1 Треба ипак истаћи да је број оваквих радова занемарљиво мали.

се појам „инклузивно образовање“ јавља у наслову рада, али не и у кључним речима. Што значи да није обухваћен одређен број радова који би у погледу тематике коју обрађују били релевантни за нашу анализу. На крају, треба истаћи и очигледну истину да се о научној продукцији не може судити само на основу периодике. Самим тим се не може ни добити целовита слика о употреби појма „инклузивно образовање“ унутар научног дискурса. Без обзира на сва наведена ограничања, сматрамо да је један овакав истраживачки подухват вредан труда, јер даје слику о употреби једног важног појма – ма колико та слика била ограничена и *деформисана*.

Постојање више база метаподатака о научној периодици намеће питање избора у случају сваке конкретне анализе. Подаци на основу којих је извршена наша анализа су преузети са платформе Scopus. Зашто смо одабрали баш ову базу података и поред других опција које су нам биле на располагању (Google Scholar, Web of Science, итд.)?² „Scopus је база која индексира већи број часописа од остале три базе података. Web of Science не пружа никакве податке о часописима отвореног приступа [open access] које обухвата (ако их обухвата)“ (Falagas, Pitsouni, Malietzis, & Pappas, 2008: 339). Званичне информације са саме Scopus платформе нам говоре о каквој бази података је у реч: „Scopus је покренут у новембру 2004. Scopus је изворно неутрална база апстраката и цитата, вођена од стране експерата за дату тему, која садржи паметне алате за праћење, анализу и визуализацију истраживања. Са преко 25.100 наслова и више од 5.000 међународних издавача, Scopus пружа

2 За више о овом питању као и неким другим методолошким проблемима у вези са анализом кључних речи видети: (Филиповић и Филиповић, 2020).

најопсежнији поглед светских истраживачких резултата у областима науке [природних наука], технологије, медицине, друштвених наука, уметности и хуманистике“ (Scopus, 2020: 4).

Једна оваква платформа даје многобројне могућности за анализу научне периодике, што само по себи отвара питање избора датог приступа. Заправо, такво питање се не отвара искључиво због самих могућности анализе различитих података које Scopus нуди, већ, у подједнакој мери и због одабира метода њихове анализе. За потребе овог рада смо изабрали методу анализе коинциденције речи [co-word (co-occurrence) analysis] на примеру кључних речи (author keywords) у научним часописима.

Шта је анализа коинциденције речи? „Конкретно, анализа коинциденције речи [co-word co-occurrence analysis] ослања се на кључне појмове које научници користе да би се бавили темом која их занима. Истражујући начине на који су ови појмови повезани један са другим, анализа коинциденције речи истражује границе научних области. Кључне речи представљају заједничко знање у научној заједници, а њихов значај у научном домену произилази из високог нивоа прихватања њихових значења, која олакшавају напредак у неком пољу“ (Castriotta, Loi, Marku, & Naitana, 2018: 409). Имајући у виду да је у центру наше пажње употреба појма „инклузивно образовање“, одабрано решење сматрамо оптималним. На такав начин можемо уочити који појмови су са њим повезани. Другим речима, тако можемо осликати мрежу кључних речи које се заједно јављају са појмом „инклузивно образовање“ унутар оквира научне продукције. Горе поменути аутори нам указују на значај наведене анализе: „Усредсређивањем

на процесе коинциденције речи, заједничка појава две речи у истом чланку указује на то како су та два концепта повезана [...]. Велика учесталост ових заједничких појава мерило је сличности унутар радова који припадају одређеној истраживачкој теми“ (Castriotta et al., 2018: 411).

Наш узорак обухвата укупно 1784 оригинална научна рада (Document type: Article) у периоду од 2001. до 2020. године³. Анализом су обухваћени само радови објављени у научним часописима (Source type: Journals) на енглеском језику у којима се јавља кључна реч „inclusive education“. Треба нагласити да се ова реч не јавља увек као засебна кључна реч. Тако су обухваћени и радови у којим се, на пример, јавља само „inclusive education course“, али не и „inclusive education“.

Нашу анализу података смо спровели уз помоћ софтверског алата под називом VOSviewer. „VOSviewer гради мапу на основу матрице коинциденције [co-occurrence]. Израда мапе је процес који се састоји од три корака. У првом кораку израчунава се матрица сличности на основу матрице коинциденције. У другом кораку, мапа се израђује применом VOS технике мапирања на матрицу сличности. И на крају, у трећем кораку, мапа се преводи, ротира и пројектује [reflected]“ (Van Eck & Waltman, 2010: 530).

РЕЗУЛТАТИ

Само по себи је јасно зашто у доле приказаним графиконима (графикон бр. 1, 2 и 3) појам инклузивног образовања заузима централно место. Јављање овог појма смо узели као основни услов да се одређени научни чланак уопште и нађе

³ Подаци са Scopus платформе су преузети почетком новембра 2020. године.

у нашем узорку (бази). Стога су за нашу анализу релевантне само учесталости осталих појмова, као и њихова позиција на приказаним графиконима, односно међусобне релације са другим кључним речима. Не можемо рећи да нас изненађује зашто се одређене кључне речи јављају као најфреквентније. На самом врху табле су следећи појмови: „disability“ (187)⁴, „special education“ (170), „inclusion“ (121), „special educational needs“ (82), „attitudes“ (73), „teacher education“ (71), „teachers“ (57), „higher education“ (57), „education policy“ (48), „special education needs“ (38), „students with disabilities“ (36), „collaboration“ (35), „diversity“ (32), „teacher training“ (31), „autism“ (30), „professional development“ (30), „self-efficacy“ (29), „special needs“ (29), „disabilities“ (29), итд. Простим прегледом фреквенција појмова⁵ може се донети неколико основних и општих закључака. У истраживаном периоду се наставници у нешто већој мери експлицитно истичу, у односу на ученике и студенте. Такође, у контексту нивоа образовања, видимо да се чешће јављају појмови посвећени високом образовању, као и образовним политикама. Треба напоменути да се у методолошком смислу појам инклузивног образовања више доводи у везу са квалитативним него са квантитативним истраживањима. Тако се појам „qualitative research“ јавља 17 пута, док се кључна реч „quantitative research“ јавља само једном.

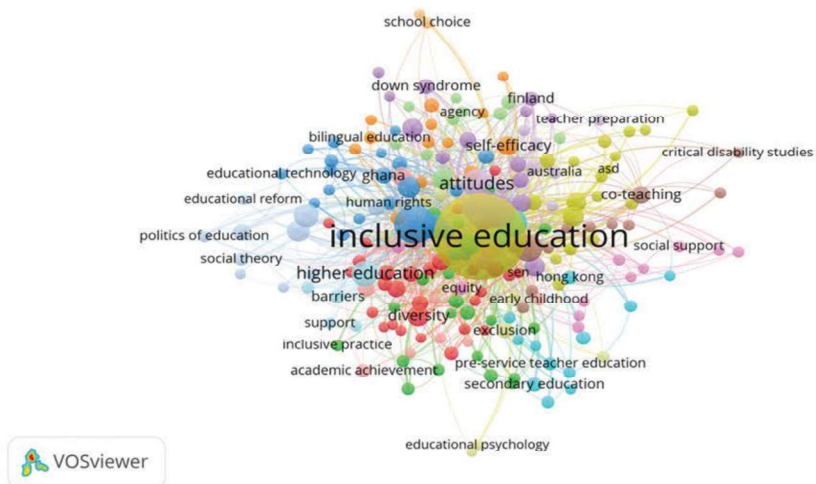
Ипак, бољи увид у преглед стања по овом питању нам нуде решења која су нам омогућена горе наведеним методолошким и софтверским приступом проблему. Могло би се са пуно разлога тврдити да се у оваквој врсти анализе понекада

4 Фреквенција јављања кључне речи.

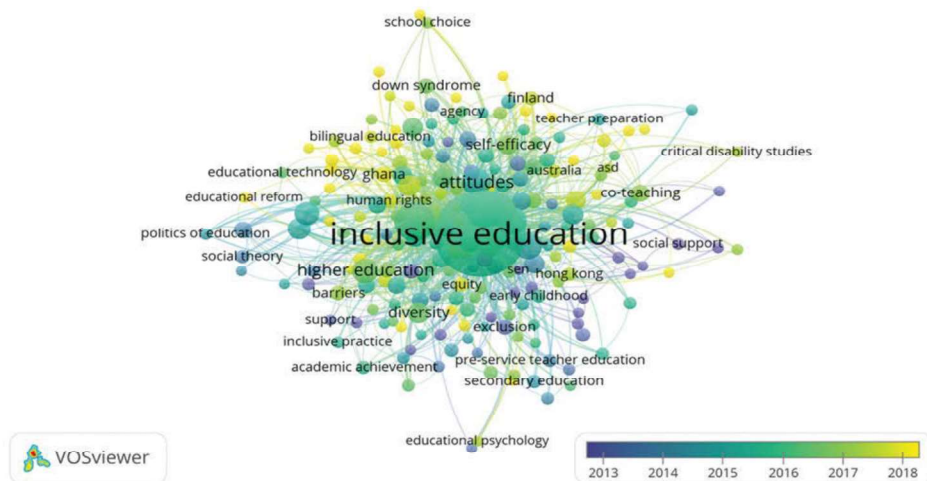
5 Због ограничења у погледу обима рада, овде нећемо навести све фреквенције јављања кључних речи.

од дрвећа не види шума. Међутим, рекли бисмо да су нам подаци помогли да избегнемо такву врсту проблема. Из визуелне анализе можемо издвојити један општи и значајан закључак. Наиме, поље наше анализе је вертикалном осом подељено на два релативно кохерентна и смисаоно повезана сегмента. Ова два сегмента можемо условно означити као микро и макро приступ инклузивном образовању. На једној страни поља јављају се кључне речи попут „educational reform“, „politics of education“, „education[al] policy“, „gender studies“, „social theory“, „social inclusion“, „human rights“, „discrimination“, „disability studies“ итд⁶. Можемо претпоставити да су наведени радови посвећени сагледавању проблема инклузивног образовања из макро перспективе. На сасвим супротној страни поља се налазе чворови (nodes) који се тичу улоге наставника „teacher education“, „teacher“, „teacher learning“, „teacher[s] attitudes“, „co-teaching“, „teacher preparation“, „pre-service teachers“, „teacher efficacy“, „primary school teachers“, „special education teacher“ итд. Треба имати на уму да се на овој страни поља јављају и појмови који су у *природној* вези са улогом и окружењем наставника. На пример, „students with special needs“, „children with special need“, „school“, „preschool“, „elementary school“, „elementary education“, итд.

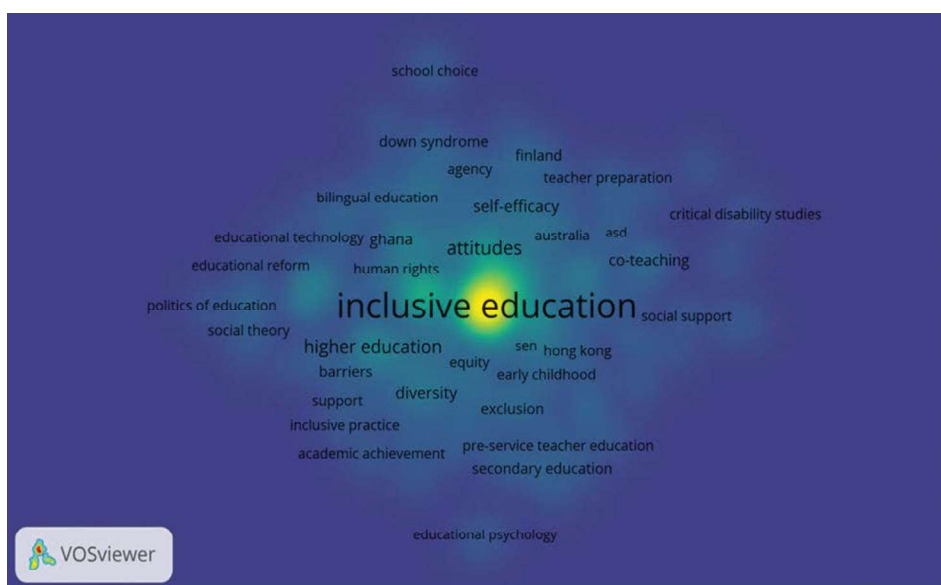
6 На жалост, из техничких разлога неки од појмова (кључних речи) које наводимо у нашој визуелној анализи не могу бити приказани односно видљиви на приложеним графиконима.

Графикон бр. 1. Визуелизација мреже

Графикон бр. 2. Визуелизација темпоралне дистрибуције⁷

Графикон бр. 3. Визуелизација густине

ЗАКЉУЧАК

На самом крају рада можемо поставити питање да ли је подела коју смо учили у нашој анализи између два наведена сегмента потребна и плодносна за даља истраживања инклузивног образовања? Подаци нам не омогућавају да изврши-мо дубљу анализу која би нам указала на разлоге овакве поделе. Треба ипак имати у виду да су истраживачи из различитих научних области заинтересовани за инклузивно образовање као тему, стога се део разлога за овакву поделу сигурно налази и у њеном мултидисциплинарном карактеру. Са друге стране, оваква подела се можда јавља управо јер се у *микро перспективи* која у свом фокусу има наставнике и њихов однос са школом и ученицима не потенцира довољно шири друштвени и политички контекст проблема. Ако је све претходно наведено тачно, вероватно је да би се могао изнети и еквивалентни аргуменат и за *макро перспективу*, односно други сегмент нашег поља анализе.

ЛИТЕРАТУРА

- Black-Hawkins, K. (2017). Understanding Inclusive Pedagogy. In V. Plows & B. Whitburn (Eds.), *Inclusive Education. Innovations and Controversies: Interrogating Educational Change* (pp. 13–28). Rotterdam: SensePublishers. doi: 10.1007/978-94-6300-866-2_2
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523–538. doi: 10.1007/s11192-009-0146-3
- Јаблан Б., Станимировић Д., Максимовић Ј., и Србовић Ј. (2014). Шта тифлолози у Србији мисле о инклузивном образовању и колико су о томе информисани? *Специјална едукација*

и рехабилитација, 13(1), 51–71. doi: 10.5937/specedreh13-5088

- Scopus – Content Coverage Guide. (2020). Elsevier. Преузето 25. новембра. 2020, са https://www.elsevier.com/__data/assets/pdf_file/0007/69451/Scopus_ContentCoverage_Guide_WEB.pdf
- Falagas, M. E., Pitsouni, E. I., Malietzis, G. A., & Pappas, G. (2008). Comparison of PubMed, Scopus, Web of Science, and Google Scholar: strengths and weaknesses. *The FASEB Journal*, 22(2), 338–342. doi: 10.1096/fj.07-9492LSF
- Филиповић, Б., Филиповић М. (2020). Mapping Populism – a Keywords Analysis. *Култура полуца*, 43, 135–147.
- Castriotta, M., Loi, M., Marku, E., & Naitana, L. (2018). What's in a name? Exploring the conceptual structure of emerging organizations. *Scientometrics*, 118, 407–437. doi: 10.1007/s11192-018-2977-2
- Waltman, L., Van Eck, N. J., & Noyons, E. C. (2010). A unified approach to mapping and clustering of bibliometric networks. *Journal of Informetrics*, 4(4), 629–635. doi: 10.1016/j.joi.2010.07.002

ANALYSIS OF THE USE OF THE TERM 'INCLUSIVE EDUCATION' IN THE 21ST CENTURY – ANALYSIS OF KEYWORDS IN INTERNATIONAL JOURNALS

Božidar Filipović, Irena Stojković,
Tatjana Mentus

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

Abstract

For a particular field of research, each significant term has its own history, contexts of use and position in relation to other relevant terms. In this paper we want to explore the use of the term 'inclusive education' in scientific periodicals. Our analysis is limited to the

use of this phrase within author keywords. The sample consists of articles published in English in the period from 2001 to 2020. In particular, a total of 1784 were included. All data were taken from the Scopus database. Data analysis was performed with the help of VOSviewer, which enables visual analysis and display of data. The basic method we used in the data analysis was the author keyword co-occurrence. The results show that in research, inclusive education is primarily approached from two perspectives – from the macro perspective related to educational policy and from the micro perspective, which primarily refers to the role of teachers.

Keywords: *Inclusive Education, Keywords, Scientometry, VOSviewer, Scopus*